

Józef HERNIK¹, Maciej OSTROWSKI², Piotr NOWAK³

¹Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Wydział Inżynierii Środowiska i Geodezji
Kraków, Polska

e-mail: rmhernik@cyf-kr.edu.pl

²Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Wydział Teologiczny
Kraków, Polska

e-mail: atostrow@cyf-kr.edu.pl

³Geotronics Polska Sp. z o.o.

Kraków, Polska

e-mail: piotr.nowak@geotronics.com.pl

KAPLICZKI I PRZYDROŻNE KRZYŻE ELEMENTEM KRAJOBRAZU KULTUROWEGO. STUDIUM PRZYPADKU GMINY MIECHÓW

*CHAPELS AND ROADSIDE CROSSES AS PARTS OF CULTURAL
LANDSCAPE. THE CASE STUDY OF MIECHÓW MUNICIPALITY*

Słowa kluczowe: kapliczki i przydrożne krzyże, gmina Miechów, krajobraz kulturowy, tożsamość, *sacrum*

Keywords: *chapels and roadside crosses, the Miechów municipality, cultural landscape, identity, sacrum*

Streszczenie

Kapliczki i przydrożne krzyże są elementem polskiego krajobrazu, gdyż religia od zawsze odgrywała bardzo znaczącą rolę w kulturze i historii tego kraju. Celem artykułu jest przedstawienie pełnej inwentaryzacji kapliczek na terenie gminy Miechów (woj. małopolskie) w ujęciu materialnym i niematerialnym. Inwentaryzacją objęto wszystkie kapliczki i przydrożne krzyże z obszaru gminy Miechów tj. łącznie 177 obiektów. W pracy omówiono stan zachowania kapliczek i krzyży przydrożnych, których w większości na dzień dzisiejszy jest dobry. Można wnioskować, że mieszkańcy gminy dbają o obiekty małej sztuki sakralnej. Te małe sakralne obiekty stanowią z pewnością cenne dla materialnej kultury dziedzictwo. Jednakże, to nie artystyczne piękno decyduje na pierwszym miejscu o ich wartości. Są one świadectwem wiary i kultury religijnej, przyczyniając się do zachowania tożsamości kulturalnej i religijnej danego regionu. Ta tożsamość jest obecnie ważnym elementem krajobrazu kulturowego.

Abstract

Chapels and roadside crosses are the elements of the Polish landscape, as the religion has always played a really significant role in culture and history of this country. This article aims to provide a full inventory of shrines in the Miechów district (Małopolska province), both in tangible and intangible approach. The inventory includes all roadside shrines and crosses from the municipality area and Miechów town, 177 objects in total. The paper discusses the conservation status of roadside shrines and crosses, which in most of the cases is good. It can be concluded that the residents of the community care about the small objects of sacred art. These small sacred objects are undoubtedly very valuable heritage for the tangible culture. However it is not the artistic beauty which is on the first place in deciding about their value. They bear witness to the faith and religious culture, contributing to saving the cultural and religious identity of the region. Nowadays this identity is a crucial element of the cultural landscape.

WSTĘP

Od dawien dawna człowiek pragnął w jakikolwiek sposób zobrazować Boga. Ludzie wierzący na różny sposób utrwalają w otaczającym ich świecie swe duchowe i religijne doświadczenia. Są nimi sakralne budowle, od wielkich świątyń po małe przydrożne kapliczki i krzyże. Owe budowle wpisują się w krajobraz, tworząc wraz z nim swoistą symbiozę i nadając otoczeniu nową jakość. Widok ten ze wszystkimi swymi elementami stwarza swego rodzaju *oikos* oddziałujący na wyobraźnię, uczucia, budząc głębsze refleksje nad fundamentalnymi prawdami życia, jego ostatecznym sensem, a zatem odniesieniem człowieka do Boga.

Formę kapliczki spotykamy w architekturze wielu kultur i religii. Świątynia jest miejscem, w którym człowiek religijny nawiązuje łączność z Bogiem. Kapliczka jest miniaturą świątyni. W tradycji chrześcijańskiej wyróżnić można kaplice przykościelne, cmentarne, grobowe, szpitalne. W zależności od materiału budowlanego są kapliczki drewniane, murowane lub monolityczne. Specyficzną odmianę tych budowli pełniących podobną funkcję stanowią przydrożne figury i krzyże (Seweryn, 1958). Zwyczaj wznoszenia tych obiektów na ziemiach państwa polskiego sięga jego początku. Z okresu średniowiecza zachowały się monolityczne krzyże pokutne, kamienne kapliczki słupowe z wnęką lub ozdobione relikwiami oraz kamienne słupy stawiane przy cmentarzach lub szpitalach – tzw. latarnie zmarłych. Warto wspomnieć, że forma słupa jest symbolem osi świata łączącej świat ziemski z niebem. Przypuszczalnie już w średniowieczu znano kapliczki szafkowe – skrzyneczki dłubane w drewnie lub zbijane z desek – zawieszane na drzewach lub ścianach domów (Pawłowicz, 1999).

Kult świętych w średniowieczu był mocno wrośnięty w obyczaje i świadomość wiernych, propagowany przez Kościół zarówno za pośrednictwem słowa mówionego, jak również środków wizualnych (sztuk plastycznych, ikon, kapliczek) oraz rytuałów, wśród których doniosłą rolę pełniły nabożeństwa, odpusty, pielgrzymki. Ponieważ XVI wieczny renesans zahamował poprzez reformację rozwój kultu religijnego, sytuacja Kościoła stawała się trudna. Po soborze trydenckim (1545-1563) coraz częściej wznosi się wysokie kolumny zwieńczone kamienną płytą z krzyżem żelaznym, wnęką lub w formie ażurowej latarni. Kolumny te dźwigać mogą również posąg Madonny, Chrystusa lub posągi świętych. Geneza tego typu wolno stojących kolumn sięga bez wątpienia antyku. XVII wiek przynosi nie tylko nowy punkt widzenia na rozwój religijnej myśli filozoficznej, ale również rozwój świadomości i obyczajów wiernych. Rozkwit budownictwa kapliczek przypada właśnie na wiek XVII, co ma związek z poprawiającą się sytuacją Kościoła. Poprzez budowanie dużej liczby kapliczek, przydrożnych krzyży, kościół stara się walczyć z dogasającą reformacją. W 1621 roku na synodzie krakowskim zapada decyzja, aby proboszczowie budowali przydrożne kapliczki i krzyże, a także troszczyli się o już powstałe [Koboжек, 2008]. Na podstawie dokumentacji z tamtego okresu możemy stwierdzić, iż zarządzenie to było skrupulatnie wypełniane. W bliskości kościołów i cmentarzy powstają nie tylko kapliczki odnoszące się do pamięci o świętych lub zmarłych, ale

również budowane są kapliczki Drogi Krzyżowej np. w Kalwarii Zebrzydowskiej czy kieleckiej Karczówce. To właśnie owe kapliczki-stacje Męki Pańskiej prowadzą do kościołów położonych na wzgórzach, jak na biblijną Golgotę (Pawłowicz, 1999). W XVIII wieku powstawały kapliczki murowane i kamienne. Podczas zaborów, w zależności od ucisku politycznego, najwięcej budowano w Galicji, najmniej w na terenach zaboru pruskiego i rosyjskiego. W miejscach uznanych za święte, właściciele majątków coraz częściej fundowali kapliczki domkowe, wolno stojące budynki, zawierające obrazy i rzeźby (Zalewski, 2007). W czasie ruchów narodowo-wyzwoleńczych krzyże i mogiły powstawały, upamiętniając poległych, ale odnosząc się do tożsamości narodowej, identyfikowały i jednoczyły polskość. Warto wspomnieć, że od połowy XIX w. zaczęto budować kapliczki i krzyże przydrożne z nowego tworzywa, jakim był metal. Kapliczki i krzyże umieszczano zazwyczaj w centrum wsi lub miasta, na granicach i przy drogach, by polecić się opiece Bożej Opatrzności, Matki Bożej, Świętych, a zarazem zabezpieczyć przed wtargnięciem sił obcych, wrogich jego mieszkańcom. Powszechne w XIX w. procesje z chorągwiami i krzyżami, zatrzymywały się przy wszystkich kapliczkach rozsianych po polnych drogach i śpiewały pobożne pieśni modląc się o urodzaj i bogate zbiory. Zdecydowana większość tych zwyczajów zanikła. Przetrwał jeszcze zwyczaj ozdabiania kapliczek gałązkami, wiankami, kwiatami na Wielkanoc i Zielone Świątki w maju i październiku (z okazji maryjnych nabożeństw) oraz zwyczaj zapalania świeczek przed wizerunkami patronów. Nadal spotkać można grupy wiernych zbierających się przed kapliczkami na nabożeństwach majowych bądź październikowym Różańcu. II wojna światowa przynosi pożogę i zniszczenie, jeśli się buduje to raczej przydrożne krzyże i mogiły, ku pamięci poległych. Okupant w przydrożnych krzyżach i kapliczkach widzi kulturową tożsamość Polaków i dlatego często te obiekty były niszczone. W latach 1945-1989 władza nieprzychylnym okiem patrzyła na wszelkiego rodzaju kult religijny. Powstają wtedy kapliczki, ale nie jest to zjawisko masowe.

Kapliczki i przydrożne krzyże to element polskiego krajobrazu kulturowego z ich wartością materialną i niematerialną. Jednakże zauważa się, że kapliczki i przydrożne krzyże znikają z tego krajobrazu kulturowego, ponieważ ulegają powolnemu niszczeniu wraz z upływającym czasem. Obecność tych, które jeszcze pozostały i urozmaicają krajobraz zasługuje na szczególną uwagę.

CEL I METODA

Krajobraz kulturowy gminy Miechów obejmuje również liczne kapliczki i krzyże przydrożne, które wymagają stałej ochrony. Aby skutecznie je chronić należy przeprowadzić ich pełną inwentaryzację. Celem artykułu jest pełna inwentaryzacja kapliczek i krzyży przydrożnych na terenie gminy Miechów. Ta pełna inwentaryzacja jest rozumiana w niniejszym artykule w ujęciu materialnym i niematerialnym. Materialna inwentaryzacja kapliczek i krzyży przydrożnych sprowadza się do określenia ich położenia na sporządzonej mapie. W tym celu zastosowano

jednoczęstotliwościowy odbiornik sygnału GPS, a do lokalizacji działek na których znajdują się opisywane kapliczki i krzyże użyto portalu geodezyjnego z zamieszczonym katastrzem nieruchomości. Dla każdej kapliczki i krzyża przydrożnego opracowano kartę inwentaryzacyjną (ryc. 1). Na podstawie mapy topograficznej gminy Miechów, pochodzącej ze Starostwa Powiatowego w Miechowie z Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej, opracowano mapę przeglądową w skali 1:20 000 w programie EWMAPA, na której oznaczono lokalizację wszystkich kapliczek i krzyży na terenie całej gminy. Natomiast niematerialna inwentaryzacja sprostawa się do przeprowadzenia analizy ich religijnego i kulturowego znaczenia.

MATERIALNE ZNACZENIE

Charakterystyczną cechą krajobrazu kulturowego Gminy Miechów są także kapliczki i przydrożne krzyże będące dziełami sztuki ludowej. Pomimo wielokrotnie przetaczających się przez obszar tej gminy zawieruch wojennych od czasów najdawniejszych po okres II wojny światowej, licznych pożarów, powodzi, do dnia dzisiejszego pozostało dużo kapliczek i krzyży przydrożnych na tym obszarze. Najwięcej kapliczek i krzyży przydrożnych spotyka się w okolicy Jaksic i samego miasta Miechowa. Na większości kapliczek wycinano datę budowy, krótką modlitwę lub inwokację oraz imiona i nazwiska fundatorów. Z reguły nie umieszczano nazwisk wykonawców kapliczek ani rzeźb. Fundatorami tych obiektów do XVII w. byli przeważnie możnowładcy, szlachta, duchowieństwo. Chłopi pańszczyźniani również podejmowali takie działania, były to najczęściej zbiorowe przedsięwzięcia całej wiejskiej gromady. Fundacje te stają się częstsze pod koniec XVIII w. i w XIX w., zwłaszcza po zniesieniu pańszczyzny.

Interesującymi zabytkami są rozsiane po całym terenie kapliczki stawiane niejednokrotnie przed wiekami, czy to dla upamiętnienia jakichś wydarzeń czy też z czystej pobożności fundatorów. Obiekty te znajdują się obecnie w pobliżu szlaków komunikacyjnych. Do interesujących miejsc należy również zaliczyć kurhany i kopce, usypane jako grobowce wojowników czy ofiar epidemii znajdujących się w gminie Charsznica. Na terenie gminy Miechów występują następujące rodzaje kapliczek: domkowe, słupowe, szafkowe, postumentowe i wnękowe. Kapliczki domkowe – w czasach po trydenckich stawiano w miejscach uznanych przez ludzi za cudowne. Najczęściej fundatorami tych kapliczek byli właściciele majątków ziemskich. Zawierały one obrazy i rzeźby związane z kultem świętych patronów. Najstarsze kapliczki domkowe pochodzą z XVII w. nawiązując do renesansowych kaplic kopułowych (Pawłowicz, 1999). Kapliczki słupowe – to takie, które są umieszczone na słupach lub drążone w pniu sosny. Kapliczki szafkowe – to skrzyneczki dłubane w drewnie lub zbijane z desek. Zawieszane często na drzewach lub ścianach. Kapliczki postumentowe – mają postać czworościennego postumentu, który zwieńczony jest dwu lub czterospadowym daszkiem oraz krzyżem. Frontowa ściana zawiera wnękę otwartą lub przeszkloną. Kapliczki wnękowe – wbudowane są

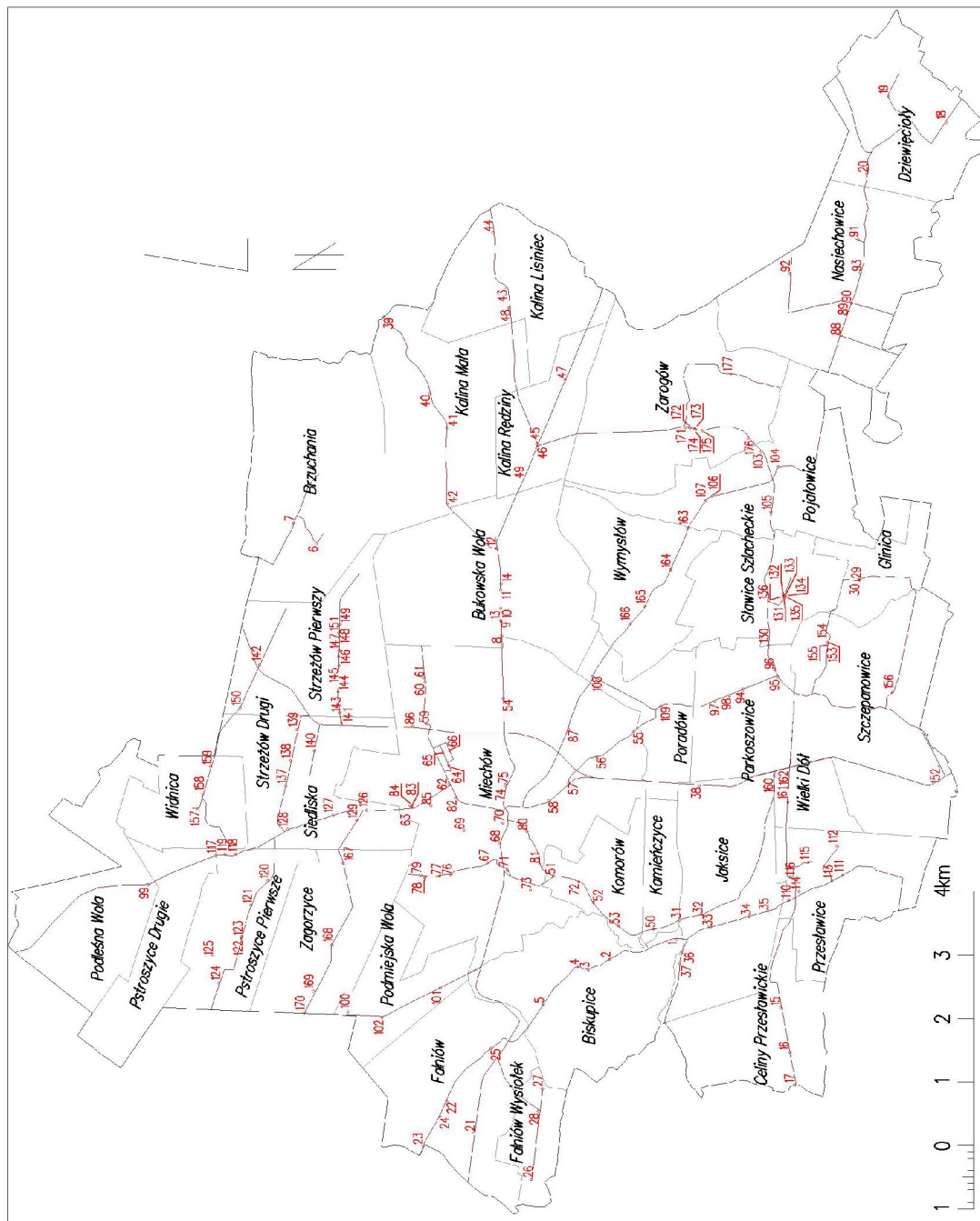
niejako w ścianę domów, szczególnie w szczytach dachów. Te przeszklone wnęki kryją w sobie wizerunki świętych (Fryś-Pietraszkowa i in, 1988).

1. NUMER OBIEKTU/ <i>OBJECT NUMBER</i> : 119	13. FOTOGRAFIA/ <i>PICTURE</i>
2. OBECNA FUNKCJA: SAKRALNA <i>CURRENT FUNCTION: SACRAL</i>	
3. MIEJSCOWOŚĆ/ <i>TOWN</i> : PSTROSZYCE PIERWSZE	
4. GMINA/ <i>COMMUNITY</i> : MIECHÓW	
5. POWIAT/ <i>COUNTY</i> : MIECHOWSKI	
6. WOJEWÓDZTWO/ <i>VOIVODESHIP</i> : MAŁOPOLSKIE	
7. LOKALIZACJA GPS/ <i>GPS LOCATION</i> 50° 23' 45.06" 20° 1' 0.06"	
8. NUMER EWIDENCYJNY DZIAŁKI/ <i>REGISTRATION NUMBER OF A LOT</i> : 197	
9. WŁASNOŚĆ/ <i>OWNERSHIP</i> : Rektorat P. W. Bł. Jadwigi Królowej w Pstroszycach	
10. STAN REMONTU/ <i>STATE OF REPAIR</i> : 5	
11. DATA WYKONANIA EWIDENCJI/ <i>EXECUTION RECORD DATE</i> : 2010.10.16	
12. WPISUJĄCY DANE/ <i>PERFORMER</i> : PIOTR NOWAK	

Ryc. 1. Przykładowa karta inwentaryzacyjna. *Źródło: fot. i opracowanie P. Nowak.*

Fig. 1. The example of an inventory card. *Source: photo and elaboration P. Nowak.*

W latach 2009-2010 zostały zidentyfikowane wszystkie kapliczki i krzyże przydrożne na terenie gminy Miechów w oparciu o opracowaną kartę inwentaryzacyjną (ryc. 1). A następnie na opracowanej mapie przeglądowej w skali 1:20 000 w programie EWMAPA oznaczono lokalizację wszystkich kapliczek i przydrożnych krzyży na terenie całej gminy (ryc. 2).

LEGENDA / LEGEND:

- granica gminy / community border
- granica obrębów / ambit border
- drogi / roads
- 24 numer obiektu / object number

Ryc. 2. Mapa przeglądowa ka-
plitek w gminie Miechów.
Źródło: opracowanie P. Nowak na
podstawie mapy ewidencyjnej.

Fig. 2. Review map of the chap-
els in Miechów municipality.
Source: elaboration by P. Nowak
based on cadastral map.

NIEMATERIALNE ZNACZENIE

Otoczający człowieka świat przyrody nosi w sobie wiele znaków skłaniających go do refleksji nad sprawami wykraczającymi poza ziemską rzeczywistość. Chrześcijańska religia jest przekonana, iż piękno, doskonałość, harmonia panujące w przyrodzie są pierwszymi dowodami na istnienie Boga i pomagają człowiekowi w rozwoju wiary. Wśród tej przyrody sam człowiek umieszcza znaki swej wiary, które we właściwy sobie sposób stanowią odpowiedź na przesłanie niesione przez nią. Są nimi przydrożne kapliczki, krzyże stawiane na wierzchołkach gór i rozdrożach, święte figury umieszczane w przydomowych ogródkach i w szczytach domów. Pośród tej samej przyrody, która pobudziła człowieka do refleksji nad tym co nadprzyrodzone, chce on powiedzieć przez inne znaki, iż nosi w sobie religijną wiarę. Przyroda i umieszczone pośród niej kapliczki tworzą symbiozę, budując jedyny w swoim rodzaju krajobraz religijny. Powstają z potrzeby serca człowieka, pragnącego zamienić ważne duchowe doznania na język sztuki.

Można zatem domniemywać, iż fundatorzy przez umieszczenie wymienionych małych obiektów sakralnych chcieli unaocznić swoje duchowe doświadczenia. W pewien zewnętrzny, materialny sposób zakomunikować je innym. Stąd w pierwszym rzędzie wskazują one na wiarę zamieszkującej okolicę (posesję) ludności. O żywotności wiary fundatorów bądź aktualnych właścicieli mówi materialny stan rzeczonych monumentów. Systematycznie odnawiane, ciągle świeżo dekorowane, obstawiane płonącymi świecami świadczą, iż ich wiara nie należy do przeszłości, ale ciągle żyje. Drobnym, nie zawsze zauważanym elementem, towarzyszącym kapliczkom są ławeczki służące odwiedzającym. Niekiedy są ich całe zestawy, sprawiając, iż mała kapliczka staje się kościołem w otwartej przestrzeni. Stanowią one także skromne, acz wymowne świadectwo obecności wierzących, którzy lubią tutaj dłużej medytować i modlić się. Używając *mutatis mutandis* sformułowania Jana Pawła II bogactwo kapliczek tworzy „geografię wiary”.

Ludzka wiara niej jest jedynie wewnętrznym przeżyciem. Wyraża się ona w bogactwie zewnętrznych, materialnych gestów, czynności i znaków. Człowiek jest istotą społeczną. Chce zatem zakomunikować innym swoje doświadczenia, dzielić się nimi z innymi ludźmi. Owo dzielenie, społeczne przeżycie wiary daje radość a zarazem sprzyja jej umocnieniu w człowieku. Wiara z natury winna być przekazywana innym. Teologia nazywa tę czynność ewangelizacją. Kto ewangelizuje innych, sam utwierdza się w wierze. Można zatem konkludować, iż kapliczki uzewnętrzniając wiarę, świadczą o niej wobec przechodniów, noszą w sobie element ewangelizacyjny. Są zarazem świadectwem radości wiary. A dla fundatorów stanowią miejsce umacniania własnej wiary. Wszakże wybudowali je w tym celu, by znaleźć przy nich sprzyjające warunki dla religijnej medytacji i modlitwy.

Zapewne większość małych obiektów sakralnych powstawała w spontaniczny sposób, bez skomplikowanych planów. Są wśród nich dzieła wysokiej klasy, ale także budowle o znikomej artystycznej wartości. Wartości tej jednak nie należy mierzyć według norm przyjętych przez specjalistów od sztuki i architektury. Człowiek wyraża

swe duchowe przeżycia i wiarę w sposób, który jest mu znany i bliski. Za pomocą języka dyktowanego mu przez uczucia i posiadane zdolności. Obiekt oceniany nisko przez specjalistę od sztuki sakralnej może nosić w sobie inne, nie pasujące do artystycznych kanonów wartości. Trzeba tu raczej mówić o „architekturze serca”. Jej walor mierzony jest intencjami twórcy, jego bezinteresownością, pragnieniami przekazania tego, czym żyje, co jest dla niego ważne i drogie.

Różne są szczegółowe intencje kreowania kapliczek. Dla obserwatorów są one pouczające i budujące. Obok wskazanej wiary fundatora w tych małych obiektach zapisana jest historia poszczególnych osób, rodzin, wsi bądź regionu. Historia ta ma aspekt ziemski, czasowy. Z drugiej strony, co dla nas jeszcze bardziej interesuje, wymiar duchowy. Śledząc inskrypcje i symbole umieszczone w przestrzeni danego obiektu, nierzadko możemy poznać ważne dla regionu historyczne wydarzenia: zarazy, wojny, powstania, zwycięstwa i klęski, śmierci, odwiedziny znanych postaci itd. Owe zapisy upamiętniają zatem historyczne fakty. Czynią to jednak w specyficznym kontekście wiary. Upamiętnione wydarzenie w oczach fundatora miało swoje odniesienie do nadprzyrodzonej sfery. Był on przekonany, iż w biegnącej zwyczajnymi torami ludzkiej historii obecny jest stale Bóg przez swoją opatrność, w niewidzialny, acz odczuwalny sposób. Bóg interweniował i interweniuje w świecie, choć nie zawsze tak jak tego oczekuje człowiek.

Kapliczki często mają wotywny charakter. Powstały jako podziękowanie Bogu za specjalną łaskę, jako uwielbienie jego opatrności, wypełnienie złożonego przed Bogiem ślubu bądź uczczenie ważnego wydarzenia. To ostatnie mogło dziać się w sferze religijnej bądź świeckiej. Lecz także i w tym drugim przypadku fundatorzy odnajdywali odniesienie do wiary. Jako przykład znajdujemy kapliczki nawiązujące do klęsk żywiołowych i wojen. Budowali je ludzie, którzy mimo doświadczenia tragedii nie stracili wiary, że ostatecznie Bóg pokierował ich losami, stawiając kres ludzkim próbom i cierpieniom. Takimi są na przykład kapliczki w miejscu pochówku ofiar zarazy, pożarów, bądź powodzi¹. Odkrywamy kapliczki, przy których zatrzymywali się podróżni, żegnając się z rodzinną miejscowością i powierzając się Bożej opiece, a witając po powrocie oraz dziękując za szczęśliwą podróż. Są to tzw. kapliczki graniczne na skraju miejscowości. Innym razem stawiali je przestępcy jako zadośćuczynienie za swe zbrodnie. Tak miejsce dokonania jakiegoś zła stawało się teraz miejscem realizowania dobra, w myśl słów św. Pawła: „Zło dobrem zwyciężaj” (Rz 12, 21)². Równocześnie obiekty te stanowiły ostrzeżenie przed popełnianiem kolejnego zła, przestrozę wynikającą z przyjętych zasad chrześcijańskiej wiary i moralności.

¹ Np. na rynku w Krakowie znajdujemy obraz Matki Bożej umieszczony w miejscu zatrzymania pożaru miasta w 1850 r. Na granicy Tokarni i Łętowi w województwie Małopolskim mijamy kapliczkę, gdzie zatrzymała się woda wielkiej powodzi. W licznych miejscowościach spotykamy tzw. cmentarze i krzyże choleryczne przy miejscach pochówku ofiar zaraz.

² Słynna Kalwaria Zebrzydowska ze swymi drózkami powstała jako wotum za rokosz Mikołaja Zebrzydowskiego.

Interesujące są kapliczki z figurami świętych patronów w polach i przy domostwach, np. patronów miejscowych mieszkańców, rolników, myśliwych, pielgrzymów. Inne to podobizny świętych przy mostach (św. Jan Nepomucen), na siedzibach instytucji (np. św. Florian patron strażaków, św. Barbara patronka górników i hutników, św. Katarzyna przy urządzeniach kolejowych). Stanowią one przykład polecenia się Bożej opiece przez orędownictwo patronów w codziennym życiu, w rodzinie, w pracy, w podróży, w wykonywaniu zawodu. W chrześcijańskiej tradycji przyjął się zwyczaj, iż każdy z zawodów ma swojego patrona, czyli opiekuna i wzór. Historia życia każdego z przyzywanych świętych (prawdziwa lub legendarna) łączy się w jakiś sposób z problemami życia współczesnych. W akcie fundacji kapliczki świętego patrona ujawnia się ludzkie pragnienie ustanawiania nadziemskich orędowników w różnych potrzebach i polecenia ich opiece życiowych spraw. Z drugiej strony, wspomnienie świętych przypomina ich życie, w którym zrealizowało się w najwyższym stopniu dobro. Życie, w którym ukazali oni wierność Bogu i pozostawali zjednoczeni z Nim. W ten sposób podobizny świętych przypominają człowiekowi, iż jego życie także może być przeżywane w ścisłym zjednoczeniu z Bogiem i rozumiane jako ciągłe wzrastanie w świętości. Zatem na wzór świętych, uczciwe, z miłością wykonywane najbardziej prozaiczne czynności codzienne mogą być rozumiane jako realizacja powołania danego człowiekowi przez Boga³.

Szczególnym przypadkiem są kapliczki fundowane przy pątniczych szlakach. W historii spełniały one praktyczną funkcję. Wyznaczały szlak ku pielgrzymkowym ośrodkom. Dziś w drodze posługujemy się mapami, tablicami informacyjnymi i drogowskazami umieszczanymi przez wyspecjalizowane służby. W przestrzeni pozostało wiele tego rodzaju świadków pielgrzymich dróg. Do dziś, zwłaszcza piesi pielgrzymi mają zwyczaj zatrzymywania się w drodze do sanktuarium przy swoich kapliczkach. Owe kapliczki znaczą duchową drogę pielgrzymów. Często stanowią miejsca medytacji podczas „rekolekcji w drodze”, rozważań tajemnic z życia Chrystusa, Maryi i Świętych Pańskich, nabożeństw pielgrzymich grup. W ten sposób krok po kroku pątnicy przygotowują się do spotkania z zamierzonym celem pielgrzymki – pobyt w sanktuarium. Niekiedy stacyjne kapliczki wyznaczają także punkt fizycznego odpoczynku w trudzie wędrówki (miejsce zacienione, ławeczka, źródło, malowniczy widok). Odpoczynek ciała staje się równocześnie odpoczynkiem ducha – momentem religijnej medytacji i modlitwy – odpoczynkiem w Bogu (Ostrowski, 2005).

Z tradycją stacyjnych kapliczek spotykamy się w drodze krzyżowej i drodze różańcowej. Ta pierwsza ma starą historię. Zrodziła się w Jerozolimie. Dla naśladowania nabożeństw tamtejszych pielgrzymów budowano na całym świecie podobne stacje w kościołach i klasztorach. Nierzadko wychodzono w otwartą przestrzeń. Tak powstawały Święte Góry Kalwarie z ich drózkami (Bilska-Wodecka, 2003). W podobny sposób tworzone przestrzenie do odprawiania różańca. Ciekawą rzeczą jest,

³ Por. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Christifideles laici*, z 30 grudnia 1988 r., n. 17.

iż owe tradycje odradzają się w nowych miejscach i stają bardzo popularne⁴. Kapliczki zamieszczające wyobrażenia wydarzeń z życia Jezusa i Maryi, sceny męki Pańskiej, wyznaczają punkty zatrzymania modlitewnej procesji na medytację kolejnej tajemnicy związanej z chrześcijańską wiarą.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Kapliczki i przydrożne krzyże to także element polskiego krajobrazu kulturowego w ujęciu tożsamości danego miejsca czy regionu. Dlatego też powinny być rozumiane w ujęciu materialnym i niematerialnym. Dopiero takie ich ujęcie stanowić może cenny element krajobrazu kulturowego.

Te małe sakralne obiekty stanowią z pewnością cenne dla materialnej kultury dziedzictwo. Jednakże, to nie artystyczne piękno decyduje na pierwszym miejscu o ich wartości. Są one świadectwem wiary i religijnej kultury regionu. Znakiem tego, czym człowiek żył i żyje nadal. We właściwy sobie sposób przyczyniają się zatem do strzeżenia tożsamości kulturalnej i religijnej. Ta tożsamość jest obecnie ważnym elementem krajobrazu kulturowego. Nie da się oddzielić kultury od religii. Religia chrześcijańska przez całe wieki tworzyła kulturę i na różny sposób wyrażała się w niej. Obydwie rzeczywistości stanowią o tożsamości i człowieka i danego miejsca czy regionu. Pozbawienie *sacrum* powoduje, że człowiek staje się zagubiony. Traci on swoją wielkość, zostaje ograniczony do tego co materialne i doczesne.

Małe sakralne obiekty będąc miejscami refleksji nad fundamentalnymi prawdami, sensem życia i przeznaczenia człowieka, stanowią niezastąpione wychowawcze narzędzie. Narzędzie tym ważniejsze, iż współczesny człowiek zdaje się być coraz bardziej duchowo rozproszony, żyje w tempie i niepokoju. Brak mu czasu na refleksję nad fundamentalnymi dla życia sprawami. Staje się coraz bardziej utylitarystyczny w swych dążeniach i powierzchowny w odbiorze. Co więcej zauważmy, iż ma kłopoty ze swą tożsamością. Wszystko to nie sprzyja wewnętrznej integracji jego człowieczeństwa a zarazem społecznemu zakorzenieniu. Zatrzymanie się przy drodze, odizolowanie się choćby na chwilę od tego co na co dzień absorbuje uwagę i nie pozwala na spojrzenie ku niematerialnym wartościom, moment duchowej refleksji przy kapliczce może stanowić dla człowieka pomoc w przywracaniu wewnętrznej równowagi, przypomnienie istotnych, ponadczasowych celów i sensu życia. Równocześnie sprzyja odbudowywaniu nadwątlonej świadomości co do tożsamości społecznej i kulturowej.

Materialne elementy w przestrzeni jakimi są kapliczki i krzyże przydrożne pozwalają człowiekowi na duchową koncentrację. Skupiają jego uwagę, stwarzają dogodne warunki do kontemplacji koniecznej dla wkraczania w sferę pozamaterialną. Człowiek jako istota nie tylko duchowa, ale i cielesna, potrzebuje znaków. Poprzez to co widzialne łatwiej dotrzeć mu do tego co niematerialne. Kapliczki i krzyże

⁴ Są nimi np. Drogi Krzyżowe w górach. Wraz z odnową modlitwy różańcowej przez Jana Pawła II zaczęły pojawiać się „Drogi Światła” (rozważanie różańcowych tajemnic światła).

przydrożne poprzez materialną wymowę znaków kierują myśl ku niematerialnym wartościom i w pewnym możliwym zakresie ucieleśniają sprawy duchowe. Ułatwiają ich doświadczanie. Jeśli zatem w przestrzeni zabraknie tych niewielkich budowli stracimy jedno z ważnych narzędzi wychowawczych.

Szczegółowe wnioski z obszaru badań:

1. Po raz pierwszy została przeprowadzona pełna inwentaryzacja kapliczek i przydrożnych krzyży na terenie gminy Miechów. Wcześniej takiej inwentaryzacji nie dokonano.
2. Inwentaryzacją objęto wszystkie kapliczki i przydrożne krzyże z obszaru gminy Miechów tj. łącznie 177 obiektów, z czego najczęściej w gminie znajduje się na terenie miasta tj. 33. Przeważają krzyże w ilości 73, a następnie kapliczki postumentowe w ilości 65, słupowe 19, domkowe 13, szafkowe 6 i jedna wewnętrzna.
3. Inwentaryzowane obiekty w większości, na dzień dzisiejszy, znajdują się w dobrym stanie technicznym – 76, a w bardzo dobrym – 52. Na podstawie powyższej analizy można wnioskować, że mieszkańcy gminy dbają o te obiekty małej sztuki sakralnej.
4. Wykonane karty inwentaryzacyjne dla wszystkich kapliczek i przydrożnych krzyży na terenie tej gminy mogą okazać się pomocne dla przyszłych prac konserwatorskich oraz mogą stanowić podbudowę dla przewodnika po miechowskich kapliczkach i krzyżach przydrożnych.
5. Dodatkowo ciekawym pomysłem na wykorzystanie niniejszej pracy byłoby stworzenie „Pieszyc lub rowerowych szlaków kapliczek Miechowszczyzny”. W zależności od ukształtowania terenu, trasy można podzielić na stopnie trudności, w czym pomocna byłaby opracowana mapa topograficzna z nanieśionymi warstwicami wysokościowymi.
6. Wyeksplikowano niematerialne (religijne i kulturowe) walory kapliczek i przydrożnych krzyży, wskazując na ich wychowawczą rolę.

LITERATURA

- Bilska-Wodecka E., 2003: Kalwarie europejskie. Analiza struktury, typów i genezy, Wyd. Instytut Geografii i Gospodarki przestrzennej UJ, Kraków.
- Fryś-Pietraszkowa E., Kunczyńska-Iracka A., Pokropek M. 1988: Sztuka ludowa w Polsce. Arkady, Warszawa.
- Kobojek S., 2008: Polskie kapliczki. Dragon, Warszawa.
- Krzysztofowicz S., 1972: O sztuce ludowej w Polsce. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Ostrowski M., 2005: Jesteśmy pielgrzymami przed Tobą. Posługa duszpasterska wśród pielgrzymów. Wyd. Naukowe PAT Kraków: 206-211.
- Pawłowicz W., 1999: Kościoły i klasztory. Duet, Kielce.
- Seweryn T., 1958: Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce. PAX, Warszawa.
- Wawryszczuk A., 2003: Kocham Miechów. Jagiellonia, Kraków.
- Zalewski P., 2007: Polska ginąca. PWN, Warszawa.